

VILMA ŠILEIKIENĖ, EGLĖ PIŠČIKAITĖ

Istorinė fotografija. Tyrimai, konservavimas, eksponavimas

Straipsnyje apžvelgiamas kunigaikščio Mykolo Oginskio (1849–1902) autentiškos didelio formato (64,5x54 cm) fotografijos konservavimas ir kopijos paruošimas ilgalaikei eksponavimui. Fotografija saugoma Plungės dvaro rūmuose įsikūrusio Žemaičių dailės muziejaus senųjų nuotraukų rinkinyje. Jo didžiąją dalį sudaro fotografijos, kuriose įamžinti Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro rūmai, šio dvaro šeimnininkai Marija ir Mykolas Oginskiai, rūmuose dirbę dvariškiai, dvaro rūmų muzikantai. Kelių nuotraukų autoriai yra žinomi. Tai – Ignas Stropus (1884–1959), broliai Albert Geruzet (1842–1890) ir Alfred Geruzet (1845–1903), bet daugumos, kaip ir M. Oginskio portreto nuotraukos, autorius nežinomas.

Kunigaikščiai Oginskiai, o ypač Mykolas Oginskis, padarė didelę įtaką XIX a.–XX a. pr. Plungės ir visos Žemaitijos kultūriniam gyvenimui. Mykolas Oginskis, žymaus politiko ir kompozitoriaus Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) anūkas, 1873 m. dvare įsteigė meno mokyklą, joje veikė orkestras. M. Oginskis palaikė lietuvių tautinį sąjūdį, padėdavo valstiečių vaikams siekti mokslo, propagavo naujas ūkininkavimo formas, rengė žemės ūkio ir rankdarbių parodas. Plungės dvarą valdant M. Oginskiui, čia mėgdavo lankytis žymūs to laiko kultūros ir meno veikėjai. 1889–1893 m. dvare gyveno, kūrė ir dvaro orkestre grojo žymūs Lietuvos kompozitorius ir dailininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Pastarąjį dažnai aplankydavo poetas Antanas Baranauskas. Rūmuose taip pat dažnai lankydavosi Kretingos grafai Tiškevičiai.

To meto visuomenėje Oginskius garsino jų rūmuose saugomos knygų, rankraščių, numizmatikos, archeologijos kolekcijos, tapybos, grafikos ir skulptūros rinkiniai, taip pat dvaro savininkų renkami lietuvių liaudies meno dirbiniai. Po dvaro nacionalizavimo dalis rinkinių pateko į Lietuvos muziejus.

Mirus kunigaikščiui M. Oginskiui (1902 m.), kultūrinis gyvenimas Plungėje nutrūko. Muzikos mokykla nutraukė savo veiklą, iširo orkestras. Rūmais rūpinosi kunigaikščio žmona grafaitė Marija Skuževska Oginskienė. Ji dvare įsteigė našlaičių prieglaudą, kurioje išaugo apie 200 vaikų. Jos

Mykolo Oginskio portreto fotografija prieš konservavimą.

Fot. Vilma Šileikienė

iniciatyva Plungėje veikė ir Mokytojų mokykla. 1905 m., po lietuviškos spaudos panaikinimo, kunigaikštienė Plungėje įsteigė dar ir oficialią lietuvišką mokyklą.

Pirmojo pasaulinio karo metais rūmuose šeiminkavo vokiečiai, vėliau juose veikė keletas mokyklų. 1941 m. rūmus nunioško gaisras, 1961 m. jie buvo atstatyti, 1994 m. juose pradėjo veikti Žemaičių dailės muziejus.

2010–2015 m. Plungės dvaro rūmai, dėl savo puošnumo skambiai dar vadinami Žemaitijos Versaliu, buvo restauruoti. Restauruotų rūmų atidarymo proga pagrindinę rūmų salę papuošė autentiški šių rūmų šeiminkų Oginskių portretai,

kuriuos paskolino Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus. Rūmų vestibulio erdvėje eksponuojamos įrėmintos Marijos ir Mykolo Oginskių fotografijų kopijos. Oginskių rūmų atidarymas buvo vienas iš renginių, skirtų M. K. Oginskio 250-ųjų gimimo metinių jubiliejui pažymėti.

Minėtos autentiškos Marijos ir Mykolo Oginskių portretų fotografijos buvo konservuotos Lietuvos dailės muziejaus (LDM) Prano Gudyno restauravimo centre. Straipsnyje aptariami M. Oginskio fotografijos restauravimo darbai.

Tikėtina, kad M. Oginskis fotografuotas 1885–1895 m., kuomet jis buvo 36–46 metų amžiaus. Kokia fototechnika ir kokios medžiagos naudotos?

Skiriamąją fotografijos charakteristiką nusako šie parametrai:

- pozityvas / negatyvas;
- spalva, tonas, vaizdo detalių išsidėstymas;
- paviršius, jo struktūra, tekstūra;
- pagrindas;
- pažeidimai, nusidėvėjimas (būklė).

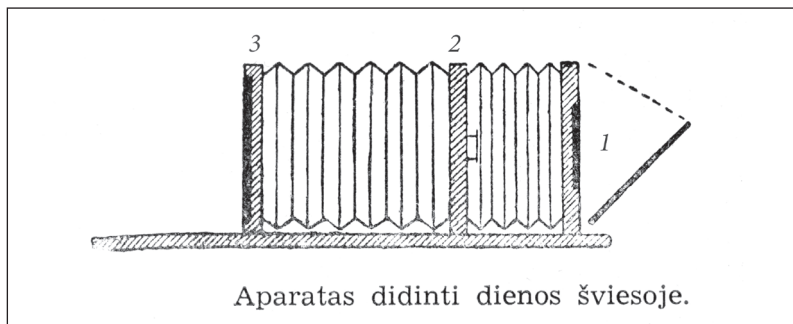
M. Oginskio fotografija – pozityvinis atspaudas. Jokių ženklų ar datų ant atvaizdo nėra. Autorystė ir fotografavimo vieta nežinoma. Fotografija visu paviršiumi priklijuota prie nekokybiško kartono (pluošto pH – 5,0), vaizdą įrėmina ovalus paspartas, ant kurio užrašų taip pat nėra.

Fotografijos vaizdas neryškus, minkštas, pablukęs. Fotoatspaudas šiltų tonų, tolygiai pereinančių nuo pilkšvo iki gelsvai rusvo. Tai

požymiai, patvirtinantys, jog atspaudas yra gautas naudojant šviesai jautrias medžiagas. Tyrinėjamos fotografijos makrofragmente, fotografuotame per mikroskopą, matomos šviesos paveiktos, nevienodos formos, be aiškios struktūros sidabro dalelės. Tai patvirtina, jog tyrinėjamas atvaizdas nėra fotomechaninis atspaudas, gautas berastriu plokščiaspaudės būdu.

Fotografijos popierius vidutinio storio, be vandenženklių. Fotopopieriaus paviršius pusiau matinis, jautrus fiziniams pažeidimams, deformuotas. Pakraščiuose popierius vietomis išsisluoksniavęs, pažeistas. Vizualiai tyrinėjant per mikroskopą matoma, jog fotografijos pagrindas nėra vienasluoksnės struktūros. Fotoatvaizdas labai pažeistas laiko ir netinkamų saugojimo sąlygų. Jos paviršius nešvarus, gausu rusvų dėmelių, nutekėjimų, subraižymų, kitokių paviršiaus pažeidimų. Pasparto apsaugoti fotografijos kampai švaresni, mažiau pageltę. Kita vaizdo dalis ilgą laiką buvo atvira aplinkos poveikiui, todėl pažeista labiau. Tamsios rudos dėmelės, kuriomis nusėtas fotoatspaudas – tai viršutinės dangos pažeidimų vietos. Jose emulsija nelygi, sutrūkinėjusi ir patamsėjusi. Emulsija – vandenyje brinkstanti ir tirpi danga. Ji jautriai reaguoja į aplinkos oro drėgnumo svyravimus, plečiasi, kai drėgniau, ir traukiasi, kai sausiau; taip laikui bėgant atsiranda pažeidimų. Tokio pobūdžio pažeidimai matomi apatiniame fotografijos pakraštyje: gausūs emulsijos suskilinėjimai, ištrupėjimai. Ant fotoatspaudo pastebėta ir keletas baltų sutepimų fone ir portretuojamojo asmens smakro srityse. Yra keletas dėmelių, turinčių trivalentės geležies jonų; tai nustatyta mikrocheminės analizės būdu. Atvaizdo centre – horizontaliai subraižyta mėlynu tušinuku.

Atlikus tyrinėjamos fotografijos SEM/EDX analizę (skenuojant taikyta elektrininė mikroskopija su energijos dispersine rentgenospektroskopija), rasti sidabro jonai. Atlikus mikrocheminę analizę, rasta baltyminės medžiagos. Galima daryti prielaidą, kad M. Oginskio fotografija atspauda ant želatinos ir sidabro junginių emulsija padengto popieriaus, vadinamo aristotipiniu. Jame vaizdas gaunamas be ryškinimo, eksponuojant dienos / saulės šviesoje. Vaizdas tvirtinamas fiksavimu. Tokį popierių 1871 m. pristatė anglų fizikas, fotografas Ričardas Lechas Madoksas (*Richard Leach Maddox*) (1816–1902). Komerciniais pagrindais šis popierius pradėtas gaminti 1874 m. Toks būdas buvo plačiai naudojamas iki ryškinamo popieriaus atsiradimo (1895–1905 m.). Tiriamoji M. Oginskio nuotrauka turi visus tokio tipo atspaudams būdingus požymius: nuotraukų spalva svyruoja nuo šviesiai geltonos / rudos iki

rausvos / tamsiai rudos, atvaizdai yra nekontrastingi, nėra tamsaus, gilaus fono, fotopopierius dažnai matinis, linkęs riestis, emulsija jautri pažeidimams, įbrėžimams.

Tyrinėjamos fotografijos formatas – 64,5x54 cm. Tokio didelio dydžio negatyvai nebuvo gaminami, todėl tai negali būti kontaktinis atspaudas. Ši fotografija gauta iš negatyvo reprodukovimo būdu – didinant. Didinimui buvo naudojami specialūs prietaisai. Reprodukavimo prietaisą sudarė pailga dėžė su vidaus sienele, kurioje įtaisytas objektyvas (2). Prie galinės sienelės (3) buvo segamas fotopopierius. Dėžės priekyje dedamas negatyvas, kurio vaizdas didinamas (1).

LDM Prano Gudyno restauravimo centre senųjų fotoatspaudų vaizdai nerestauruojami. Restauruojama tik laikmena – popierius. Pašalinami paviršiaus nešvarumai, ankstesnio nekokybiško tvarkymo medžiagos, popierius neutralizuojamas, suklijuojami įplyšimai, atkuriami trūkstami fragmentai, lakštas ištiesinamas. Tokiu būdu pristabdomas atspaudos tolesnis irimas.

Pirmiausia atlikti mikrobiologinio užterštumo tyrimai. Nustatytas negausus užterštumas mikrogrybų sporomis, kurios Lietuvos klimato sąlygomis dažniausiai aptinkamos ant įvairių substratų ir ore. Fotografija apvalyta dezinfekuojančiomis servetėlėmis „Prodene D51“. M. Oginskio fotografija buvo atskirta nuo nekokybiško kartono. Kartonas atsargiai nusluoksniuotas, paliekant tik ploną sluoksnėlį, kuris saugiai pašalintas kartu su senųjų klijų likučiais, juos brinkinant 5 % metilhidroksietilceliuliozės (*Tylose MH 300*) tirpalu. Fotografijos paviršiaus nešvarumai valyti drėgnais vatos tamponėliais, stebint per lupą. Nešvarumai lengvai nusivalė, taip pat šiek tiek išsilygino emulsijos krakeliūrų pasiūšimai.

Nuspręsta fotografiją išplauti. Restauravimo praktikoje plovimo procesui skiriama didelė reikšmė. Rūgštūs ir spalvoti popieriaus irimo produktai, kurie susidaro popieriui natūraliai senstant, – iš dalies vandenyje tirpios medžiagos, todėl popierių plaunant jų kiekis gali sumažėti. Plovimo metu išplaunami popieriaus irimo produktai, pašalinami paviršiaus

Fotografijos fragmentas
po paviršiaus nešvarumų
valymo.

Fot. Vilma Šileikienė

nešvarumai, todėl pagerėja kūrinio estetiškas vaizdas. Fotografija saugiai plauta ant vakuuminio traukos stalo (*Lascaux Restauro*), paviršių purškiant distiliuotu vandeniu. Po plovimo pašviesėjo fotografijos fonas, dar labiau išsilygino emulsijos krakeliūrų pasišiaušimai.

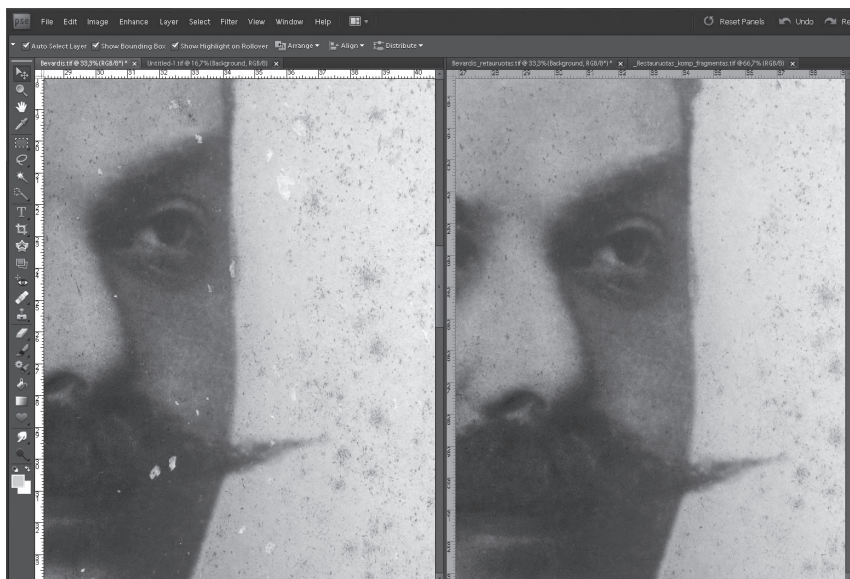
Popieriaus įplyšimai klijuoti sausuoju būdu. Klijuota japonišku popieriumi (9 g/m^2), naudoti kviečių krakmolo klijai. Trūkstanti fragmentai atkurti panašiu į originalą popieriumi. Presuota lokaliai tarp *Holytex* plėvelės ir gelumbės, paslėgus svareliu.

Fotografija sutvirtinta ir ištiesinta. Norint popierių ištiesinti, lakštą reikia bent minimaliai sudrėkinti. Naudojant *Gore-tex* membraną lakštas drėkinamas vandens garais, yra galimybė kontroliuoti drėgmės kiekį. Lakštui atsipalaidavus, fotografija buvo priklijuota prie muziejinės kokybės kartono *Canson*. Tiesinta ir džiovinta prese tarp gelumbių, vaizdą apsaugant *Holytex* plėvele.

Fotografija paruošta tolesniam saugojimui. Padarytas aplankas iš kokybiško popieriaus (*Serixo*) su įklijuotu slidaus popieriaus lakštu (*Canson*). Rekomenduojamos saugojimo sąlygos: santykinis oro drėgnis – $\text{RH} \sim 50 \pm 5 \%$, aplinkos temperatūra – $T \sim 18 \pm 2 \text{ }^\circ\text{C}$.

Nuolat eksponuoti rekomenduojama tik fotografijų kopijas. Eksponuojant kopiją originalus atspaudas apsaugomas nuo kenksmingų ultravioletinių bei matomosios spektro dalies spindulių. Be to, fotografijų kopijų eksponavimo neriboja nei laikas, nei aplinkos sąlygos.

Norint pagerinti estetinį vaizdą kopija gali būti retušuojama, o originali fotografija net ir po konservavimo neretušuojama. Taip išsaugomas atspaudas autentiškumas. M. Oginskio fotografija buvo nuskenuota didelio formato skeneriu *Cruse*, skaitmeninis atvaizdas retušuotas naudojant

1

2

Skaitmeninio atvaizdo fragmentas prieš ir po retušavimo.

Fot. Vilma Šileikienė

—
Retušuota kopija (1) ir originali fotografija po konservavimo (2).

Fot. Vilma Šileikienė

Adobe Photoshop programą. Šio proceso metu atkuriamos vaizdo netekytys. Retušo metu kopijuojama reikalinga atvaizdo vieta (spalvinis tonas, faktūra ir pan.) ir perkeliama į norimą vietą. Retušuojama remiantis autentišku vaizdu, išsaugant laiko ženklus, todėl dalis smulkių emulsijoje esančių dėmelių nenaikinama.

Retušuojami didžiausi, labiausiai matomi ir vaizdo vientisumą darbantys pažeidimai. Paviršiaus faktūros detalės kopijuojamos nuo artimiausių nepažeistų vietų ir epizodiškai perkeliamos į jau tinkama spalva padengtus atkuriamus plotus. Retušuotas M. Oginskio portreto fotografijos skenuotas vaizdas atspausdintas plačiaformačiu ekosolventiniu spausdintuvu ant *Folex* popieriaus (mastelis 1:1). Toks atspaudas atsparus UV spinduliams ir vandeniui.

Gauta kopija įrėminta į originalų rėmą su stiklu ir šiuo metu eksponuojama Plungės dvare veikiančiame Žemaičių dailės muziejuje.

Tokiu pat būdu ekspozicijai buvo atspausta ir įrėminta retušuota Marijos Oginskienės portretinės fotografijos kopija. Originalios kunigaikščių Mykolo ir Marijos Oginskių fotografijos saugomos Žemaičių dailės muziejaus senųjų fotografijų rinkinyje.

Restauruojant kunigaikščio Mykolo Oginskio fotografiją atsakingai dirbo profesionalios LDM Prano Gudyno restauravimo centro darbuotojos: dr. Dalia Panavaitė, Rūta Butkevičiūtė atliko technologinius tyrimus, Irena Bubinienė – mikrobiologinius tyrimus, Vilma Šileikienė – fototyrimus, skaitmeninį retušavimą, Eglė Piščikaitė fotografiją konservavo, paruošė eksponavimui.

M. Oginskio portreto kopija Žemaičių dailės muziejaus ekspozicijoje Plungės dvare.

Fot. Rolandas Vičys

Historic Photography. Research, Conservation, Exhibition

VILMA ŠILEIKIENĖ, EGLĖ PIŠČIKAITĖ

This article provides an overview on the preservation of the authentic portrait photograph of duke Mykolas Oginskis (1849–1902) and the preparation of a copy for long-term display. The photograph is kept in the collection of old photographs at the Samogitian Museum of Art located in the Palace of Plungė Manor. A large part of the collection comprises photographs depicting the palace of dukes Oginskis in Plungė, its owners Marija and Mykolas Oginskis, palace staff and residing musicians. It is likely that the photograph of Mykolas Oginskis was taken in 1885–1895. The photographer is unknown. LDM Pranas Gudynas Centre for Restoration carried out a technological analysis on the photograph, the print was preserved and prepared for further safekeeping. A copy of the photograph (1:1 scale) was prepared for permanent display. A scanned image of the portrait was retouched and framed behind glass.